

Z HISTORII RACHUNKOWOŚCI

Brytyjscy biegli rewidenci w Polsce w okresie międzywojennym

JERZY CIEŚLIK*

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki badań historycznych dotyczących działalności w Polsce międzywojennej brytyjskiej firmy księgowej Whinney, Murray & Co – poprzedniczki Ernst & Young. Z dostępnych autorowi danych wynika, że była to jedyna zagraniczna firma księgowa aktywna w Polsce w tym okresie. Podążając za swoimi klientami, brytyjskie firmy księgowe już na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęły ekspansję zagraniczną. W latach 20. i 30. XX wieku, gdy liczba zleceń audytorskich w wiodących krajach europejskich rosła, zaczęły one tworzyć oddziały (biura) w metropoliach i ośrodkach przemysłowych. Decyzja o utworzeniu biura przez Whinney, Murray & Co w Warszawie w 1932 r. wynikała z dogodnej lokalizacji, umożliwiającej obsługę projektów audytorskich w całej Europie Środkowo-Wschodniej. Warszawskie biuro obsługiwało zagranicznych klientów, ale także polskie elektrownie oraz uczestniczyło w programie elektryfikacji polskich kolei z udziałem brytyjskich inwestorów. Whinney, Murray & Co miała także istotny wkład w rozwój polsko-brytyjskiej współpracy gospodarczej przed drugą wojną światową, a założyciel biura w Warszawie był członkiem założycielem utworzonej w 1933 r. Polsko-Brytyjskiej Izby Handlowej.

Słowa kluczowe: brytyjskie firmy księgowe, historia, biegły rewident, Polska międzywojenna, afery Kreugera, Whinney, Murray & Co.

Abstract

British auditors in Poland in the interwar period

This article presents the results of historical research on the operation of British accounting firm Whinney, Murray & Co in Poland before World War II. Based on our findings this was the only foreign accounting firm active in Poland at that time. Following their clients, British accounting firms expanded their operations abroad at the turn of the 19th century. During the 1920s and 1930s the number of audit assignments on the European continent increased rapidly, which necessitated the establishment of branches (offices) in major European cities and industrial districts. Whinney, Murray & Co set up an office in Warsaw in 1932 taking into account its convenient location as a base for undertaking audit assignments throughout the Eastern European region. The Warsaw office concentrated initially on international clients active in Poland but was also engaged in audits of Polish power plants and participated as financial advisor in the electrification program of Polish railways with involvement of British investors. Whinney, Murray & Co contributed to the development of Polish-British economic cooperation before World War II. Its representative was one of the founders of the Polish-British Chamber of Commerce established in Warsaw in 1933.

Keywords: British accounting firms, history of chartered accounting profession, Poland before World War II, Kreuger affair, Whinney, Murray & Co.

---

* Dr hab. Jerzy Cieślak, profesor nadzwyczajny, dyrektor Centrum Przedsiębiorczości, Akademia Leona Koźmińskiego, cieslik@kozminski.edu.pl

ISSN 1641-4381 *print* / ISSN 2391-677X *online*

Copyright © 2015 Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

Prawa wydawnicze zastrzeżone.

<http://www.ztr.skwp.pl>

DOI: 10.5604/16414381.1185456

Wprowadzenie

Mimo że kolebką nowożytnej rachunkowości były Włochy, w rozwoju usług audytorsko-księgowych w XIX i XX wieku decydującą rolę odegrały firmy brytyjskie. Było to związane z wprowadzeniem w Anglii w 1844 r. obowiązku badania bilansu spółek, a także prawnym uregulowaniem zawodu biegłego księgowego (licencjonowanego rewidenta) (Pogodzińska-Mizdrak, 2006). W rezultacie wszystkie współczesne globalne korporacje audytorsko-doradcze, jak Deloitte, Ernst & Young, KPMG i PriceWaterhouseCoopers mają brytyjskie korzenie. Rozpoczęły jako niewielkie spółki partnerskie, by poprzez kolejne fuzje i porozumienia o współpracy rozwinąć działalność na skalę międzynarodową.

Podążając za swoimi klientami brytyjskie firmy księgowe już na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęły ekspansję zagraniczną. Początkowo głównym kierunkiem ekspansji były Stany Zjednoczone, a także kolonie brytyjskie rozsiane na różnych kontynentach. Z racji politycznych i kulturowych więzi wdrażane w tych krajach regulacje dotyczące funkcjonowania spółek i rewizji księgowej nawiązywały do rozwiązań brytyjskich.

Z kolei na kontynencie europejskim usługi w dziedzinie rewizji księgowej były rozwinięte znacznie słabiej, również ze względu na brak odpowiednich przepisów. Na przykład, we Francji status zawodu księgowego – biegłego rewidenta był bardzo niski, a badania sprawozdań finansowych były często przeprowadzane przez księgowych o niewielkim stażu i doświadczeniu. W Niemczech dopiero w 1931 r. wprowadzono obowiązek badania bilansów spółek przez niezależnych biegłych rewidentów. Tymczasem w przypadku zlokalizowanych w Europie filii i oddziałów spółek brytyjskich i amerykańskich ich firmy-matki chciały mieć pewność, że sprawozdania finansowe afiliowanych podmiotów będą badane zgodnie z przyjętymi standardami rachunkowości, a to prowadziło do wzrostu popytu na usługi uznanych brytyjskich firm audytorskich.

Nie mogąc się oprzeć na lokalnych księgowych, brytyjcy biegli rewidenty obsługiwali europejskie rynki, delegując do badania bilansów licencjonowanych rewidentów z Wielkiej Brytanii. W latach 20. i 30. XX wieku, gdy liczba zleceń w wiodących krajach europejskich rosła, zaczęto tworzyć oddziały (biura) brytyjskich firm księgowych w metropoliach i dużych ośrodkach przemysłowych. Początkowo były one koordynowane z Wielkiej Brytanii, by z czasem przekształcić się w wyodrębnioną strukturę ogólnoeuropejską. Na przykład Price Waterhouse otworzył biura w takich miastach, jak Paryż, Rotterdam, Berlin, Bukareszt i Sztokholm (Jones, 1995, s. 169–186), podczas gdy Deloitte uruchomił biura w Paryżu, Rzymie, Budapeszcie i Pradze, a po połączeniu z Binder Hamlyn & Co ponadto w Berlinie i Wiedniu (Kettle, 1956, s. 115).

Celem przeprowadzonych przez autora badań było ustalenie, czy i w jakim zakresie tendencje umiędzynarodowienia działalności firm księgowych w latach międzywojennych znalazły odzwierciedlenie także w Polsce. Na taką możliwość wskazywała ważna przesłanka. Jak wspomniano wcześniej, brytyjcy księgowi, angażując się w operacje poza Wielką Brytanią, z reguły podążali za swoimi klientami – dużymi kon-

cernami międzynarodowymi. W okresie międzywojennym Polska była terenem ekspansji zagranicznego kapitału pochodzącego w przeważającej mierze z Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Anglii, Francji i Belgii. W rezultacie zagraniczne koncerny kontrolowały w 1929 r. jedną trzecią kapitału własnego polskich spółek akcyjnych z wyraźną koncentracją w przemyśle naftowym i energetyce (76% kapitału własnego) oraz w hutnictwie (65%) (Landau, Tomaszewski, 1999, s. 163–168).

Powyższe argumenty uzasadniały sformułowanie hipotezy o wysokim prawdopodobieństwie aktywności brytyjskich biegłych rewidentów w Polsce przed 1939 r.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na aktywności międzynarodowej brytyjskiej firmy księgowej Whinney, Murray & Co (poprzedniczki Ernst & Young), która według ustaleń autora jako jedyna posiadała w okresie międzywojennym biuro w Warszawie, które funkcjonowało aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Zaprezentowano wyniki badań dotyczące działalności tego biura w latach 1932–1939. Według najlepszej wiedzy autora jest to pierwsze opracowanie dotyczące aktywności zagranicznych biegłych rewidentów w Polsce w okresie międzywojennym.

1. Aktywność międzynarodowa Whinney, Murray & Co

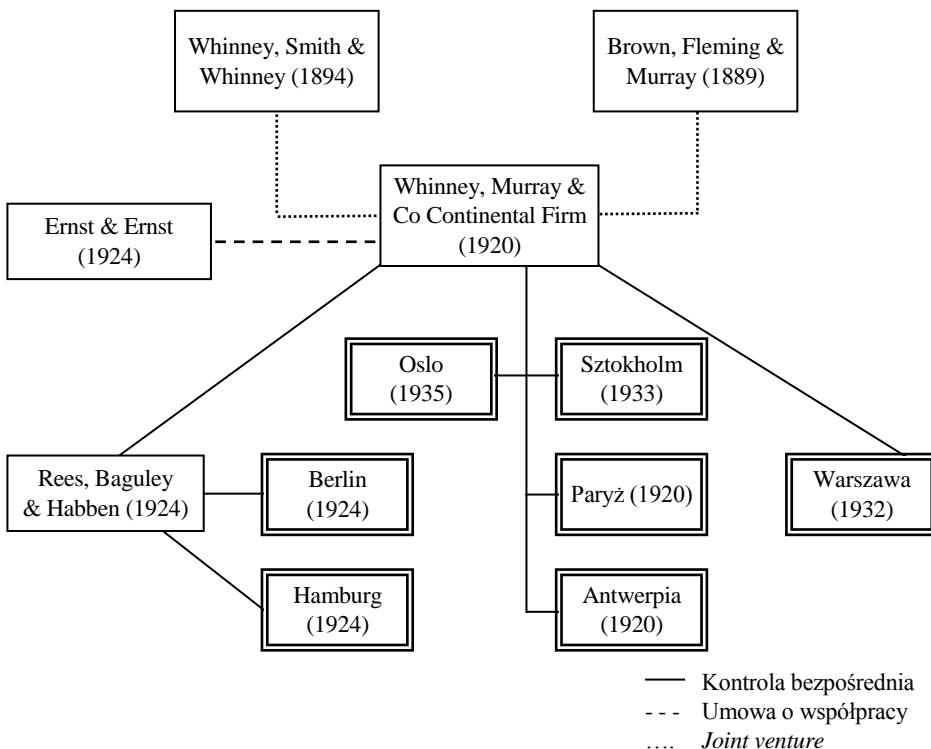
Historia Whinney, Murray & Co sięga lat 40. XIX wieku. Jej prekursorami były dwie firmy funkcjonujące w tym czasie w Londynie: Turquand, Youngs, & Co i Harding, Pullein, Whinney & Gibbons. Ich współpracownicy odegrali później ważną rolę w procesie kształtowania i uregulowania zawodu księgowego – biegłego rewidenta w Anglii. Obydwie firmy szybko zwiększały skalę działania i jeszcze w okresie międzywojennym osiągnęły pozycję ważnych organizacji świadczących usługi finansowo-księgowe. Z nich i kilku innych spółek wyłoniły się dwie większe firmy: Whinney, Smith & Whinney (1894) i Brown, Fleming & Murray (1889) (Jones, 1981, s. 19–37).

Początkowo wspomniane firmy księgowe obsługiwały operacje zagraniczne swych brytyjskich klientów przez londyńską centralę. Jednak gdy popyt na usługi wzrastał zdecydowały się połączyć siły, tworząc wspólny europejski oddział pod nazwą Whinney, Murray & Co (Continental Firm) (Jones, 1981, s. 175–177). W ramach tej struktury otwarto w 1920 r. biuro w Paryżu oraz w Antwerpii. Sieć biur na kontynencie europejskim uległa rozszerzeniu w wyniku fuzji w 1924 r. z brytyjską firmą księgową działającą na terenie Niemiec Rees, Baguley & Habben (zał. 1922) i przejścia jej biur w Hamburgu i Berlinie (rysunek 1). Ponadto w 1924 r. zostało zawarte porozumienie między Whinney, Murray & Co a Ernst & Ernst – wiodącą amerykańską firmą księgową, w myśl którego Whinney, Murray & Co miała działać na rzecz klientów Ernst & Ernst na kontynencie europejskim. Dalszym etapem było utworzenie w 1932 r. biura w Warszawie. Z kolei dwa biura skandynawskie w Sztokholmie (1933 r.) i w Oslo (1935 r.) realizowały głównie prace audytorskie związane z bankrutem koncernu Kreugera, o czym szerzej piszemy w dalszej części artykułu.

Powstanie odrębnej organizacji w formie wspólnego przedsięwzięcia do obsługi zagranicznych operacji brytyjskich i amerykańskich klientów było katalizatorem kolejnych fuzji, które doprowadziły do połączenia w 1965 r. obydwu spółek założycielskich i dodatkowo innych firm księgowych i utworzenia dużej organizacji pod nazwą Whinney, Murray & Co. Także zainicjowana w 1924 r. współpraca z amerykańską firmą księgową Ernst & Ernst została ukoronowana połączeniem obydwu organizacji w 1979 r., w wyniku, którego powstała spółka Ernst & Whinney, a w dalszym etapie w 1989 r. Ernst & Young.

W końcu lat 20. XX wieku zarówno Whinney, Smith & Whinney, jak i Brown, Fleming & Murray, dzięki posiadaniu dużych klientów działających na skalę międzynarodową, miały już solidną pozycję na kontynencie europejskim. Whinney przeprowadzała audyt Dunlop Rubber Co. Z kolei koncern Anglo-Persian Oil Co (późniejszy British Petroleum) był klientem Brown, Fleming & Murray. Paryż stał się siedzibą pierwszego biura Whinney, Murray & Co na kontynencie europejskim, częściowo z powodu badania ksiąg Societe Generale des Huiles de Petrole, filii Anglo-Persian Oil Co. W Hamburgu została zbudowana pierwsza niemiecka rafineria tej firmy, do obsługi której Whinney, Murray & Co była dobrze przygotowana kadrowo po fuzji z Rees, Baguley & Habben. Doskonała reputacja obu firm szybko przyniosła im nowe zlecenia na kontynencie ze strony brytyjskich i amerykańskich holdingów, które nie były wcześniej ich klientami w zakresie audytu.

Rysunek 1. Działalność Whinney, Murray & Co na kontynencie europejskim w okresie międzywojennym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jones (1981, s. 174–180).

Do międzynarodowej ekspansji Whinney, Murray & Co oraz innej firmy audytorskiej Price Waterhouse znacznie przyczynił się wielki skandal związany z tzw. aferą Kreugera (Shaplen, 1960). Szwedzki przemysłowiec Ivar Kreuger (1880–1932) przeprowadził w 1917 r. fuzję dwóch czołowych szwedzkich producentów zapalek, tworząc Swedish Match Co. Sukces przedsięwzięcia zachęcił Kruegera do wyjścia na rynki międzynarodowe. Z rządami kilku krajów zawarł umowy produkcyjne, przekształcając koncern w międzynarodową grupę kapitałową. Jednakże po kryzysie na Wall Street w roku 1929 Kreuger nie był w stanie sprostać wszystkim swym zobowiązaniom finansowym. By ratować Swedish Match Co, potrzebując pilnie gotówki, w 1931 r., starał się sprzedać swój udział większościowy w L.M. Ericsson, szwedzkiej firmie telefonicznej. Jednak audyt wykazał, że sprawozdania finansowe zostały sfalszowane. Transakcja nie doszła do skutku, a Kreuger, zdając sobie sprawę, że kombinacje wyjdą na jaw, popełnił samobójstwo. W procedurze upadłościowej tego wielkiego międzynarodowego koncernu musiały być zaangażowane liczne firmy księgowe pracujące w różnych krajach, gdzie koncern miał swoje filie i oddziały.

Wstępne badanie ksiąg Swedish Match Co zostało przeprowadzone przez Price Waterhouse, podczas gdy firma Brown, Fleming & Murray została wyznaczona do przeprowadzenia restrukturyzacji finansowej. Złożoność systemu księgowości i rozmiary spółki spowodowały, że Whinney, Murray & Co musiała przydzielić do jej kontroli i restrukturyzacji liczną grupę swych najzdolniejszych pracowników.

2. Metoda badań i źródła danych dotyczących działalności biura Whinney, Murray & Co w Warszawie

Inspiracją do podjęcia poszukiwań, których wyniki prezentujemy w niniejszym artykule, była krótka wzmianka w historycznej monografii dzisiejszej firmy Ernst & Young (Jones, 1981, s. 175) o istnieniu w latach 30. XX wieku warszawskiego biura jej poprzedniczki, Whinney, Murray & Co. Naturalnym krokiem było nawiązanie współpracy z jej autorem, dr. E. Jonesem, specjalizującym się w badaniu brytyjskiej historii rachunkowości, który oprócz Ernst & Young opracował także monografię o Price Warehouse (Jones, 1995).

Pierwszy etap, zgodnie z tradycją prowadzeniu tego typu badań (Jones, 1981; Matthews, 2006), obejmował kwerendę materiałów archiwalnych. Była ona prowa-

dzona równolegle w Polsce i w Wielkiej Brytanii¹. Niestety, archiwa warszawskiego biura zostały całkowicie zniszczone w wyniku działań wojennych. Natomiast podstawowe dane klientów w Polsce ustalono na podstawie wydawanych w okresie międzywojennym „Roczników Polskiego Przemysłu i Handlu”. W celu potwierdzenia faktycznej obecności brytyjskich księgowych bardzo przydały się warszawskie książki telefoniczne z tego okresu. Badania dokumentów prowadzonych w Wielkiej Brytanii z udziałem dr. E. Jonesa, a zwłaszcza archiwów Institute of Chartered Accountants in England and Wales oraz The Institute of Chartered Accountants of Scotland rozszerzyły zasób wiedzy, ponadto pozwoliły na potwierdzenie wyników badań w kraju. W szczególności wykorzystano oficjalne listy członkowskie obydwu instytucji z lat 1920–1939, które zawierały informacje o miejscu wykonywania zawodu biegłego rewidenta, a także wspomnienia pośmiertne zamieszczone w czołowych czasopiśmie księgowych „The Accountant” oraz „The Accountants’ Magazine”.

Ze względu na upływ czasu nie było możliwe uzyskanie informacji bezpośrednio od biegłych rewidentów działających w biurze w Warszawie. W okresie prowadzenia badań (1997–1999) jego założyciel William Harris-Burland już nie żył. Podeszły wiek i stan zdrowia Reginalda Wilsona, drugiego i ostatniego kierownika biura, nie pozwalał na przeprowadzenie wywiadu. Przełomowe znaczenie miało nawiązanie kontaktu z rodziną W. Harrisa-Burlanda, a zwłaszcza z jego synem Martinem. Okazało się, że w 1984 r., będąc w zaawansowanym stanie choroby W. Harris-Burland przygotowywał autobiografię i w tym celu zapisywał na taśmie swoje wspomnienia. Rychła śmierć w 1985 r. nie pozwoliła na dokończenie dzieła. Rodzina zdecydowała się na udostępnienie autorowi transkrypcji zapisu magnetofonowego, co okazało się bardzo cennym materiałem źródłowym (Harris-Burland, 1984).

3. Powstanie biura w Warszawie

Przeprowadzone badania potwierdziły, że głównym motywem otwarcia przez Whinney, Murray & Co placówki w Warszawie była chęć obsługi interesów swych zagranicznych klientów rozwijających działalność w Europie Wschodniej. W miarę postępującej odbudowy niemieckiej gospodarki, biuro firmy w Berlinie rozrastało się w szybkim tempie. Ze względu na lokalizację stało się również bazą wypadową dla projektów realizowanych w Europie Wschodniej. Na początku lat 30. XX wieku zakres usług doradczych świadczonych przez biuro berlińskie w Polsce, Czechosłowacji i Rumunii był na tyle duży, że uzasadniał otwarcie nowej placówki. Zlokalizowano ją w Warszawie ze względu na centralne położenie i dobre połączenia kolejowe z głównymi stolicami w tym regionie. Pierwszym kierownikiem biura został w październiku 1932 r. William Harris-Burland, który pracował w berlińskim biurze Whinney, Murray

---

¹ Badania zostały przeprowadzone w latach 1997–1999, gdy autor pełnił funkcję prezesa zarządu Ernst & Young Polska. W ich wyniku powstała wewnętrzna monografia (Jones, Cieślak, 1999).

& Co od 1927 r. Po latach wspominał, że kiedy zaproponowano mu otwarcie biura w Warszawie, natychmiast skorzystał z tej możliwości, wierząc w jego sukces właśnie ze względu na jego dogodne położenie (Harris-Burland, 1984, s. 3).

Początki organizacji warszawskiego biura były bardzo skromne. Zostało ono otwarte przy ul. Smoczej w Warszawie na terenie Polskiej Fabryki Ekstraktów Garbarskich, spółki z udziałem Forestal Land, Timber & Railways Co, brytyjskiego producenta i eksportera ekstraktów garbarskich (Hicks, 1956) oraz braci Pfeiffer, właścicieli sąsiedniej garbarni. Koncern Forestal przeżywał ciężkie chwile w wyniku kryzysu gospodarczego i londyńska centrala postanowiła zlikwidować jego działalność w Warszawie, mianując Harris-Burlanda członkiem zarządu-likwidatorem. W 1932 r. zajął on pokój w siedzibie Polskiej Fabryki Ekstraktów Garbarskich, tym samym inicjując polski rozdział w historii firmy Whinney, Murray & Co.

Po zakończeniu prac związanych z likwidacją Polskiej Fabryki Ekstraktów Garbarskich, w końcu 1935 r. biuro Whinney, Murray & Co zostało przeniesione do bardziej prestiżowej siedziby w nowo zbudowanym wieżowcu Prudential przy placu Napoleona. Był to nowoczesny budynek biurowo-mieszkalny, stanowiący wspólną własność spółki Prudential Assurance Co. i jej polskiej filii „Przezorność”. Słynął z architektonicznych nowinek, nowoczesnych materiałów i rozwiązań konstrukcyjnych. Prudential został zbombardowany w końcowej fazie działań wojennych w 1944 r., a uderzenie bomby dokumentuje słynne zdjęcie Chrisa Browna.

4. Klienci biura w Warszawie

W pierwszym etapie funkcjonowania Whinney, Murray & Co koncentrowała się na klientach międzynarodowych. Po sprawnej likwidacji przez W. Harrisa-Burlanda oddziału warszawskiego Forestal Land, Timber & Railways Co, koncern zdecydował się ponownie podjąć działalność w Polsce w 1934 r. pod nową nazwą „Warszawska Fabryka Ekstraktów Garbarskich”, z nowym zarządem i akcjonariuszami. Zdobyte doświadczenia szybko zaowocowały nowymi zleceniami. Whinney, Murray & Co weryfikowała sprawozdania finansowe dotyczące działalności w Polsce Dunlop Rubber Co, Shell, Solvay Chemical Burroughs (amerykański producent maszyn liczących), Egerton Sykes (importer motocykli BSA) oraz koncernu Courtaulds rozpoczynającego wtedy produkcję włókien sztucznych.

Wspomniana wcześniej afera koncernu Kreugera miała także polski kontekst. W strukturze koncernu funkcjonował polski holding Spółka Akcyjna do Eksploatacji Państwowego Monopolu Zapalczanego. Kontrolował on trzy polskie zakłady produkcyjne: „Radocha” – fabrykę chloranu, „Trak” – dostawcę drzewa osikowego i firmę „Przemysł Osikowy” – dostawcę drewniaków do produkcji zapalek. Mandat Whinney, Murray & Co dotyczący restrukturyzacji finansowej koncernu Kreugera rozciągał się także na wspomniane polskie oddziały.

Audyt i restrukturyzacja imperium Kreugera wymagały realizacji zaawansowanych projektów doradczych o prawdziwie międzynarodowym charakterze. Zarówno W. Harris-Burland, jak i jego następca R. Wilson koordynowali audyt rumuńskich oddziałów koncernu Kreugera. Na podobnych zasadach były realizowane zlecenia dla koncernu Dunlop w Czechach i Rumunii. Także audyt eksporterów drewna w Estonii, Łotwie i Gdańsku był koordynowany przez biuro w Warszawie.

Koncentrując się na usługach dla firm międzynarodowych, młode warszawskie biuro stopniowo angażowało się również w audyty polskich firm. Pomógł tu szczęśliwy przypadek. Jak wspominał W. Harris-Burland, brytyjska korporacja Prudential, właścicielka wieżowca, w którym Whinney, Murray & Co miała swoją siedzibę, finansowała przez okres 15–20 lat polskie elektrownie. Whinney, Murray & Co była naturalnym kandydatem do przeprowadzenia audytu ich sprawozdań finansowych (Harris-Burland, 1984, s. 3).

Dużo pracy przysporzył firmie projekt elektryfikacji kolei węzła warszawskiego. W sierpniu 1933 r. PKP podpisały kontrakt z English Electric Co i Metropolitan Vickers Electrical Co (filiją amerykańskiej korporacji General Electric). Kontrakt dotyczył dużego projektu wiążącego się z elektryfikacją 106 km linii kolejowych węzła warszawskiego o łącznym koszcie prawie 1,5 mln funtów brytyjskich. Projekt został sfinansowany przez brytyjski kapitał reprezentowany przez British Overseas Bank oraz Prudential.

Do realizacji wspomnianego przedsięwzięcia inwestorzy brytyjscy utworzyli wspólną reprezentację techniczno-handlową pod nazwą Contractors Committee for the Electrification of Polish Railways (CC). Firma Whinney, Murray & Co została wybrana na doradców finansowych. Prace zaczęły się wkrótce po zawarciu umowy, a projekt został ukończony w 1937 r. Jako ciekawostkę można podać, że sukces elektryfikacji polskich kolei procentował kolejnymi zamówieniami u dostawców brytyjskich także po drugiej wojnie światowej, już w nowych warunkach ustrojowych.

5. Kierownicy i pracownicy biura w Warszawie

Szczególny charakter pracy na kontynencie europejskim przyciągał brytyjskich księgowych o szczególnym typie osobowości i zainteresowaniach. Dla początkującego biegłego rewidenta kilka lat w Europie kontynentalnej oznaczało przygodę, szansę na podróżowanie oraz mniejsze ograniczenia niż w londyńskiej siedzibie firmy. Także awanse następowały szybciej, w wyniku szybkiej rotacji kadry i realizacji coraz bardziej skomplikowanych projektów.

Jak wspominał W. Harris-Burland, kontynentalna część firmy Whinney, Murray & Co stworzyła swój własny etos pracy, całkiem odmienny od brytyjskiej centrali. Księgowi pracowali ciężko, podróżowali w czasie wolnym, by w poniedziałek rano stawić się do pracy (Harris-Burland, 1984, s. 4). Ten styl życia stał się niemal nało-

giem i niektórzy z nich pozostali na kontynencie na dłużej, przenosząc się z kraju do kraju i powracając do Wielkiej Brytanii tylko na wakacje.

Reprezentantem tej szczególnej grupy brytyjskich księgowych był niewątpliwie założyciel warszawskiego biura William Harris-Burland. Urodził się w 1902 r., a biegłym rewidentem został w 1926 r., odbywszy praktykę w firmie Harber, Sturges & Fraser mieszczącej się w Londynie. Jednak poszukiwał pracy za granicą, realizując pielęgnowane od dziecka marzenia o podróżach. W lutym 1927 r. przyjął ofertę pracy Whinney, Murray, Baguley & Co w ich biurze w Berlinie. Mimo że w szkole uczył się tylko francuskiego, miał wrodzone zdolności językowe i szybko opanował język niemiecki i rumuński. Uczestniczył w tym czasie w pracach audytorskich na terenie Hiszpanii i Rumunii, by w 1932 r. rozpocząć pracę w Warszawie.

Mimo że interesy firmy w Warszawie kwitły, W. Harrisa-Burlanda coraz bardziej niepokoiła sytuacja polityczna w Europie. Mając trójkę małych dzieci, w 1937 r. zdecydował się na powrót do Wielkiej Brytanii. Na jego miejsce londyńska centrala odelegowała Reginalda Wilsona, realizującego w tym czasie zadania w Sztokholmie.

Reginald Wilson urodził się w Indiach w 1905 r. Po uzyskaniu licencjatu w dziedzinie handlu na Uniwersytecie Londyńskim, zdecydował się zostać biegłym rewidentem. Uprawnienia zdobył w 1927 r. po odbyciu praktyki i zdaniu egzaminu. Prawdopodobnie ze względu na swój wcześniejszy pobyt w Indiach, Wilson marzył o podróżach zagranicznych i w 1929 r. przyjął posadę w biurze Whinney, Murray & Co w Hamburgu, gdzie pracował w latach 1930–1931. Mimo stosunkowo młodego wieku, szybko wspinał się po szczeblach kariery zawodowej. W 1933 r. stanął przed szansą udowodnienia swych umiejętności, gdyż przeniesiono go do nowego biura Whinney, Murray & Co w Sztokholmie, otwartego, by przeprowadzić dochodzenie w sprawie afery Kruegera. Po zakończeniu sztokholmskiej misji, R. Wilson kierował warszawskim biurem w latach 1937–1939, aż do momentu, gdy wybuch wojny spowodował konieczność jego zamknięcia.

Niedługo po przybyciu do Warszawy Harris-Burland przekonał się, że nie jest już w stanie sprostać rosnącemu nawałowi pracy i poprosił londyńską centralę o przydział asystenta, na co uzyskał zgodę. W 1938 r., tuż po objęciu stanowiska kierownika biura przez R. Wilsona, do zespołu dołączył drugi asystent z Wielkiej Brytanii. Nie przetrwały żadne dane o polskich pracownikach firmy. Jest jednak prawdopodobne, że w miarę wzrostu liczby zleceń biuro zatrudniało polskich księgowych na stanowiskach pomocniczych.

6. Wybuch wojny i zamknięcie biura w Warszawie

Wybuch drugiej wojny światowej oznaczał zamknięcie polskich oddziałów zagranicznych firm i ewakuację ich personelu. Tak też było w przypadku biura Whinney, Murray & Co. Jednakże końcowy epizod w historii warszawskiego biura wiązał się z

tajemniczą operacją brytyjskiego wywiadu na terytorium Polski. Chodzi mianowicie o brytyjską misję wojskową wysłaną do Polski w sierpniu 1939 r. (Wilkinson, 1997). W kręgach brytyjskich strategów wojennych oceniano, że polskie siły zbrojne wytrzymają atak Niemców przez około trzy miesiące, a misja miała służyć pomocą w przygotowaniu obrony i stanowić punkt kontaktowy z londyńską centralą.

Do udziału w tej misji zgłosił się, pracujący już wtedy w Wielkiej Brytanii, założyciel biura w Warszawie W. Harris-Burland (Harris-Burland, 1984, s. 7–14). Jego zdolności językowe i znajomość zagadnień Europy Wschodniej sprawiły, że był idealnym kandydatem do pracy w tym regionie. Dwudziestoosobowa grupa pod dowództwem podpułkownika C. Gubbinsa wyruszyła do Polski w sierpniu 1939 r. okrężną drogą przez Marsylię, Malte, Aleksandrię, Ateny i Bukareszt. Niestety, opóźnienia w podróży spowodowały, że ekipa dotarła do Warszawy 3 września 1939 r. a więc już po wybuchu wojny. W Warszawie W. Harris-Burland spotkał się z R. Wilsonem, wciąż pracującym dla Whinney, Murray & Co i potrzebującym pomocy w ucieczce z Polski w obliczu nadciągających wojsk niemieckich.

Ponieważ armia wroga postępowała szybko naprzód i okrążała już miasto, stolica przestała być bezpiecznym miejscem i brytyjska misja wywiadowcza ewakuowała się w kierunku granicy rumuńskiej, zabierając ze sobą R. Wilsona. Misja opuściła ostatecznie Polskę 17 września 1939 r., w dniu wkroczenia wojsk sowieckich. Nie wiadomo, co stało się z warszawskim biurem po wyjeździe R. Wilsona. Można przypuszczać, że zostało ono zamknięte we wrześniu 1939 r., a wszelka dokumentacja zniszczona w wyniku działań wojennych.

7. Wojenne i powojenne losy kierowników warszawskiego biura

Niezwykłe barwne były wojenne losy W. Harrisa-Burlanda. Po zakończeniu misji wojskowej w Polsce pozostał na Bałkanach, gdzie został wcielony do specjalnej brytyjskiej formacji dywersyjnej Special Operations Executive (SOE) (Wilkinson, 1997). Lata wojny spędził w Rumunii, Jugosławii i Turcji, zajmując się sabotażem i dywersją gospodarczą. Natomiast R. Wilson po powrocie do Wielkiej Brytanii i do firmy Brown, Fleming & Murray został w 1940 r. przeniesiony do Ministerstwa Skarbu, a następnie do Ministerstwa Żeglugi. W końcowych latach wojny został mianowany dyrektorem finansowym w Ministerstwie Transportu Wojennego.

Charakterystyczne jest, że po zakończeniu wojny obaj byli kierownicy biura Whinney, Murray & Co w Warszawie nie powrócili do zawodu biegłego rewidenta. Po demobilizacji w 1946 r. W. Harris-Burland został powołany do pracy w Komisji Kontroli ds. Niemiec, instytucji utworzonej w celu kierowania procesem rekonstrukcji zniszczonego wojną przemysłu. Sprawował funkcję zastępcy kontrolera generalnego Komisji i kierownika kontroli przemysłu hutniczego w północnych Niemczech z siedzibą w Düsseldorfie. Za pracę w Komisji został uhonorowany tytułem Kawalera

Orderu Imperium Brytyjskiego. Po powrocie do Wielkiej Brytanii został dyrektorem ds. księgowości i finansów w Brytyjskiej Komisji Transportu. Pozostał na tym stanowisku aż do przejścia na emeryturę w 1967 r. Zmarł w 1985 r. przeżywszy 83 lata.

R. Wilson został po wojnie podsekretarzem stanu w Ministerstwie Transportu. Następnie sprawował wiele kierowniczych funkcji w państwowych przedsiębiorstwach i organizacjach transportowych. W 1969 r. został mianowany pierwszym prezesem National Freight Corporation. Pełnił również funkcję członka zarządu, a następnie prezesa spółki Thomas Cook & Son. Za zasługi wojenne i powojenne otrzymał w 1951 r. tytuł szlachecki. Zmarł w 1999 r. w wieku 93 lat.

Podsumowanie

Przedstawione w niniejszym artykule wyniki badań na temat funkcjonowania biura Whinney, Murray & Co w Warszawie w latach 1932–1939 nie tylko wzbogacają naszą wiedzę historyczną, ale również pozwalają spojrzeć z pewnego dystansu na zawód biegłego rewidenta i jego specyfikę. Główną zasadą działania Whinney, Murray & Co było podążanie za klientami, aby służyć im pomocą wszędzie tam, gdzie prowadzą oni działalność gospodarczą. Brytyjscy biegli rewidentzi zatrudnieni w Polsce byli odważnymi, energicznymi i pracowitymi ludźmi, dla których najzwyczajszą w świecie sprawą było wsiąść do pociągu i jechać do Rygi czy Bukaresztu, aby przeprowadzić tam prace audytorskie. O tym, że zawód ten przyciągał wybitne osobowości świadczy wojenna i powojenna kariera obu kierowników warszawskiego biura.

Działalność Whinney, Murray & Co w latach 1932–1939 mieści się w głównym nurcie polskiej historii okresu międzywojennego. Firma odegrała ważną rolę w elektryfikacji polskich kolei i w rozwoju energetyki. Biuro Whinney, Murray & Co w Warszawie miało także istotny wkład w rozwój polsko-brytyjskiej współpracy gospodarczej. W. Harris-Burland został członkiem założycielskim, a następnie członkiem zarządu utworzonej w 1933 r. Polsko-Brytyjskiej Izby Handlowej z siedzibą w Warszawie (*Statut Polsko-Brytyjskiej Izby Handlowej*, 1933). Jej głównym celem było zintensyfikowanie powiązań handlowo-biznesowych pomiędzy Polską i Wielką Brytanią, a także integracja brytyjskiego środowiska w Polsce.

W obliczu koszmaru wojny nadciągającej nad Polskę we wrześniu 1939 r., księgowi pracujący dla Whinney, Murray & Co bez wahania zgłosili się do służby wojskowej, by walczyć z hitlerowskim okupantem na różnych frontach, aż do zakończenia operacji wojennych. Zwłaszcza wywiadowcze zaangażowanie W. Harrisa-Burlanda trzeba rozpatrywać w szczególnym kontekście niechlubnej karty brytyjskich i międzynarodowych organizacji księgowych, związanej z organizacją piątego międzynarodowego kongresu rachunkowości w Berlinie we wrześniu 1938 r., a więc niecały rok przed wybuchem drugiej wojny światowej. Decyzja o organizacji kongresu w stolicy hitlerowskich Niemiec była podyktowana chęcią zabezpieczenia interesów wiodących amerykańskich i brytyjskich firm księgowych w tym kraju. Niestety, w

trakcie kongresu niektórzy czołowi brytyjscy uczestnicy wygłaszali przychylnie dla hitlerowskich władz deklaracje i opinie, wyraźnie wskazujące, że ulegli nazistowskiej propagandzie. Dlatego tak ważne jest pokazanie drugiej strony, a więc zaangażowania brytyjskich księgowych w działalność wywiadowczą jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej. Dostępne źródła wskazują, że oprócz Whinney, Murray & Co w tego typu działalność byli także włączeni księgowi Price Waterhouse (Jones, 1995, s. 175). Przedstawione w niniejszym artykule informacje wskazują na potrzebę rozwijania tego typu badań nad historią rachunkowości w Polsce, również w kontekście międzynarodowym. Historyczne powiązania gospodarcze Polski z zagranicą, a zwłaszcza jej zaawansowane formy, jak zagraniczne inwestycje bezpośrednie, wymagały zaangażowania profesjonalnych księgowych, w tym biegłych rewidentów. Rozpoznanie tego wymiaru współpracy międzynarodowej stanowiłoby ważny wkład nie tylko do naszej wiedzy z zakresu rachunkowości, ale także z zakresu historii gospodarczej.

Literatura

- Harris-Burland W. (1984), *Notes from an audiotape recorded in 1984*, materiał niepublikowany.
- Hicks A.H. (1956), *The Story of the Forestal*, The Forestal Land, Timber and Railways Company Limited, London.
- Jones E. (1995), *True and Fair. A History of Price Waterhouse*, Hamish Hamilton, London.
- Jones E. (1981), *Accountancy and the British Economy 1840-1980. The Evolution of Ernst & Whinney*, Batsford, London.
- Jones E., Cieślak J. (1999), *Historia firmy Whinney, Murray & Co*, Ernst & Young, Warszawa, materiał niepublikowany.
- Kettle R. (1958), *Deloitte & Co. 1845-1956*, Oxford University Press, Oxford.
- Landau Z., Tomaszewski J. (1999), *Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939*, KiW, Warszawa.
- Matthews D. (2006), *A History of Auditing: The Changing Audit Process in Britain from the Nineteenth Century to the Present Day*, Routledge, New York.
- Pogodzińska-Mizdrak E. (2006), *Zawód biegłego rewidenta – rys historyczny*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, nr 702, s. 83-92.
- Shaplen R. (1960), *Kreuger: Genius and Swindler*, Alfred A. Knopf, New York.
- Statut Polsko-Brytyjskiej Izby Handlowej* (1933), Warszawa.
- Walker S.P. (2000), *Encounters with Nazism: British accountants and the Fifth International Congress on Accounting*, „Critical Perspectives on Accounting”, vol. 11, s. 215-245.
- Wilkinson P. (1997), *Foreign Fields: The Story of an SOE Operative*, Tauris Publishers, London.